
**ҚЫТАЙ КОММУНИСТІК БИЛІГІНІҢ ЖҮРГІЗГЕН ЖАППАЙ ҚУҒЫН-
СҮРГІН САЯСАТЫНЫҢ ЗАРДАПТАРЫ
ПОСЛЕДСТВИЯ МАССОВЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕПРЕССИЙ,
ПРОВЕДЕННЫХ ВЛАСТЯМИ КОММУНИСТИЧЕСКОГО КИТАЯ
CONSEQUENCES OF MASS POLITICAL REPRESSION CONDUCTED BY THE
AUTHORITIES OF COMMUNIST CHINA**

ҒТАХР 03.20.00.

**КОММУНИСТІК ҚЫТАЙ БИЛІГІ ЖҮРГІЗГЕН ЖАППАЙ САЯСИ
ҚУҒЫН-СҮРГІН ҚҰРБАНЫ ҰРПАҒЫНЫҢ ТАҒДЫРЫ**

Алихан Жаналтай, журналист, Германия, Мюнхен қ.

***Автор-корреспондент**

e-mail: alihan@canaltay.com

Аннотация: Автор XX ғасырдың ортасында коммунистік Қытай билігімен Шығыс Түркістан қазақтарына жасалған жаппай қуғын-сүргін саясаты құрбандарының ұрпағы, өзінің әкесі қажы Дәлелқан Шығыс Түркістаннан мәжбүрлі босқын болып, Үндістан арқылы Түркияға сапары туралы жазған. Шет елдерде жүріп, басынан кешкен тағдыры және білім алу жолындағы бір топ, шетел қазақ балаларының сапарлары мен қызметі туралы ақпарат келтірген. Германияның Мюнхен қаласындағы «Азаттық Радиосының» Қазақ бөліміне қызметке кіруі мен сондағы еңбегі жайында ақпарат берген.

Алыс шетелдерде жүріп, атажұрты - Қазақстанның тәуелсіздігі үшін қосқан үлесі жайында, құнды мәліметтер берген.

Кілт сөздер. Қуғын-сүргін құрбаны, мәжбүрлі босқындар, Шығыс Түркістан, қызыл қытай, қажы Дәлелқан, «Азаттық Радиосы», тәуелсіздік.

МРНТИ 03.20.00.

**СУДЬБА ПОТОМКА ЖЕРТВЫ МАССОВЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ
РЕПРЕССИЙ, ПРОВЕДЕННЫХ ВЛАСТЬЮ
КОММУНИСТИЧЕСКОГО КИТАЯ**

Алихан Жаналтай, журналист, Германия, г. Мюнхен.

***Автор-корреспондент**
e-mail: alihan@canaltay.com

Аннотация: Автор является потомком жертвы массовых политических репрессии со стороны китайского коммунистического режима в середине XX века в Восточном Туркестане. Его отец хаджи Далелкан, спасаясь от репрессии китайской власти вынужден был покинуть Восточный Туркестан и через Индию он отправился в Турцию. Путешествуя по зарубежным странам, писал о своей работе и деятельности группы казахской молодежи на пути к образованию. Информировал о своей работе в Казахском отделении «Радио свобода» в Мюнхене (Германия). Даются ценные сведения о своем вкладе в независимость Казахстана – Родину предков, находясь в дальних зарубежных странах.

Ключевые слова. Жертва репрессии, вынужденные беженцы, Восточный Туркестан, Хаджи Далелкан, «Радио Свобода», независимость.

IRSTI 03.20.00.

THE DAMAGE OF THE GREAT POLITICAL PERSECUTION BY THE COMMUNIST CHINESE AUTHORITIES

Alikhan Zhanaltai, journalist, Germany, Munich city.

*** Corresponding author**
e-mail: alihan@canaltay.com

Description: The author recounts the story of his father, Haji Dalelkan, a descendant of the victims of the extensive persecution of the Kazakhs in East Turkestan by the Communist Chinese authorities in the mid-20th century. Haji Dalelkan fled East Turkestan as a refugee and traveled to Turkey via India. He shares his experiences in foreign countries and narrates the travels and educational pursuits of a group of Kazakh children abroad. Additionally, he discusses his work in the Kazakh section of 'Radio Liberty' in Munich, Germany. Through his travels, he provided valuable insights into his homeland's contributions to Kazakhstan's independence.

Keywords: Victims of persecution, forced refugees, East Turkestan, Red China, Haji Dalelkan, 'Radio Azattyk', independence.

Мен, өткен XX ғасырдың ортасында, Қытай коммунистеріне қарсы күресіп, қуғын-сүргінге ұшырап, амалсыздықтан, сонау Шығыс Түркістан - қазіргі Шынжаң ұйғыр автономиялы өлкесінен азат дүниеге босуға мәжбүр болған қазақ көш басшыларынан Қажы Дәлелқанұлы Алихан Жаналтаймын. 2012 жылдың Қаңтарында 90 жасында дүние салған әкем, жүздеген қазақтың барлығы Түркияға қоныс аударарда екі інісімен бірге Кәшмір өлкесінде қалып, Үндістан үкіметінің ішкі істер министрлігінде қызмет істеп жүрген кезде, дәлірек айтқанда 1954 жылдың көктемінде, мен дүниеге келіппін.

Қазіргісін білмеймін, бірақ менің тұсымда Кәшмір халқы жалпы алғанда Ұлы Түркістанды, яғни Орта Азиядағы түркі республикаларын білмейтінді. Бітік көзділерді көргенде чини (қытайлық), тібти (тібеттік) немесе яркенди (яркенттік - бұл атау негізінде шығыс түркістандық ұйғырлар үшін қолданылатын) деп атайтын. 6-7 жасар кезімде маған бұлардан қайсысың деп сұраушы еді. Қазақпын десем ешкім түсінбейтін. Мазамды алмаулары үшін яркендимін деп, құтылушы едім. Кезінде ағылшын миссионерлері жағынан өлке орталығы Срынагарда салынған “CMS Tandale Biscoe Memorial High School” (Сй Ем Ес Тәндейіл Бйско Меморйал хай Скүл) атындағы мектепте оқу бастап, жоғарғы сыныптарға өткен сайын төңіректегілерге, әке-шешемнен алған мәліметтерге сай қазақ екенімді және отаны бар бір ұлт екенімізді айта бастадым.

Үндістанда “отансыз” болып өмір сүрудің зардабы мен қасіретін менен жақсы білетін ешкім жоқ еді десем, арттық айтпаған болармын. 7-сыныпта жүргенімде бір күні тарихтан сабақ беріп жүрген кәшмірлік мұғалім, “Ұлы Түркістан (Great Turkestan), Батыс Түркістан немесе ресейлік Түркістан (West Turkestan/Russian Turkestan), Шығыс Түркістан яки қытайлық Түркістан (East Turkestan/Chinese Turkestan)” және қазақпен бірге сондағы басқа да ұлттар туралы мәлімет бергеннен соң маған қарап “отансыз болғаныңа қайғыланба, отбасың сенің отаның, ана тіліңді, әдет-ғұрыпыңды, мәдениетіңді және өз дініңді ата-анаңнан жақсы үйреніп ұмытпасаң, еш қашанда жоғалып, басқаларға сіңбейсің қор болмайсың, Орыс және Қытай коммунизімінің қол астында езілген тектес-ағайындарың күннің бірінде сендерді мақтап, мадақтайды, құптайды” деп мені жұбатқан болатын. Тіпті бұған қоса үндістан және ағылшын тарихынан үлгі алуымды ескерткен-ді. Екінші бір сөзпен айтқанда, үндістандық және пакистандық көсемдердің ағылшын ғылым-білімінен пайдалынып, мәдениеті мен заңын үйреніп, отаршыл дұшпандарына қарсы қалай ұйымдасып, күрес жүргізгендерін ұмытпауымды насихаттады.

1969 жылдың Қыркүйегінде Түркияға қоныс аударатын болғандықтан біз 4-5 ағайынды қазақ баласы екі ай бұрын мектептен шықтық. Мектептің үлкен залында біз үшін ұйымдастырылған қоштасу жиналысында мектептің

ағылшын бастығы сөзге шығып, қазақ тарихы және қазақтардың басынан өткен қиыншылықтар туралы тоқталып, қазақтардың тек батыр ғана емес, сол қатарда кең пейлді, сабырлы, сауатты және адал бір халық екенін атап өтті.

Балалық жастықтан болса керек, онша елеп ескермегенмін, бірақ-та жадымда қалған бұл оқиғалардың, яғни кәшмірлік мұғалім мен мектеп бастығының айтқандарының туралығы, Азаттық Радиосында қызметте жүрген кезде және Совет Одағы жойылып, Қазақстанның тәуелсіз мемлекет болып жарияланғанда, кәшмірлік мұғалім мен мектеп директоры – ағылшынды, құрметпен еске алдым.

Түркияға көшіп келіп, көрмеген ағайын-жұртпен танысып дидактасқаннан соң, қысқа мерзімнің ішінде түрікшені үйреніп, мектепке түсіп, 1971 жылы гимназияны бітірдім. Арамызда марқұм Мұстафа Кәбенұлы Әбдірахман (бұдан-әрі 1954 жылы 23-қарашада Түркияның Қайсері қаласында дүниеге келген болатын. Өзтүрк те бар, біз 10 бала, әрі қытай тілін үйрену, әрі жоғарғы білім алу үшін сол жылы Тайванға бардық. Орны келгенде айта кетерлік жәйт, 1948 жылы Қытай Республикасы парламентіне Шығыс Түркістанның Шіңгіл ауданынан сайланған әкемнің және Сауан ауданынан сайланған Хамза Ұшардың депутаттық статустары Тайвандағы парламенте де сақталғандықтан, олар біздің оқуға баруымызға мұрындық болды.

Түрлі мамандыққа ие болып, барлығымыз Түркияға қайттық.

Менің құрдастарымның арасында болған ерекше тұлға, Мұстафа (Өзтүрік) Таеквондо «қара белбеуінің» 6-шы Дан иегері, халықаралық дәрежедегі жаттықтырушы, Орта мектепті Ыстамбұлда бітіріп, 1975-80 жылдары Тайванның Тайпей қапасындағы Халықаралық саясат университетіннен халықаралық журналист мамандығын игереді. Осы елде жүріп, корейдің көне спорт өнері таеквондоны үйренген ол кейін Германияның Кельн, Мюнхен және Түркияның Ыстамбұл қалаларында өзінің таеквондо мектептерін ашты [1, I бсғ]. 1990 жылы көктемде Мұстафа Өзтүрік Қазақстанның билік өкілдерінің шақыртуымен тарихи атажұртына алғаш келеді. Ал, 1990 жылы күзде Өзтүрік қазақ жастарын таеквондоға баулу үшін Қазақстанға біржола орнығып, 1991 жылы Қазақстан таеквондо федерациясын құрады. 1992 жылы Қазақстан Халықарапық таеквондо федерациясының (WTA) мүшесі болады. Осы жылы Мұстафа Өзтүрік Қазақстан азаматтығын алады. Мұстафаның елге келуі Кеңес Одағының күйреп, елде экономикалық қиыншылықтармен қатар, халықтың рухани тоқырауға ұшырауымен тұспа-тұс келді. Бұл кезеңде бұрынғы идеалдар жойылып, олардың орнына жаңа идеалдар мен ұрпаққа үлгі боларлық жаңа тұлғалардың қажеттілігі айқын болған еді. Сондықтан, Мұстафа Өзтүрік тек спортшы ғана емес елін сүйген азамат ретінде өзгелерге үлгі бола білді. Тұтастай сол кездегі бір ұрпақ өкілдері Мұстафаны өзіне үлгі тұтты. Оның айтқан сөздері, халықтың алдында өзін ұстауы, көрсеткен өнері халықтың арасында елге, Отанға, болашаққа деген жаңаша көзқарастардың өрбуіне негіз болды. Мұстафа Өзтүріктің елге оралғандағы ең басты мақсаты

Қазақстандағы таеквондо өнерін дамыту болды. Бірақ, ол өзі де байқамастан Қазақстан мен Түркияның арасындағы саяси байланыстың орнығып, дамуына жанама болса да әсер еткен еді [2,1 бет].

Елімізде демократиялық қоғам орнауынан үміт күтіп және соған сенгендіктен Мұстафа Өзтүрік тікелей саясатпен айналысып, өз ұлтына қолынан келгенше қызмет етуге бел шешеді. Сөйтіп, 1994 жылы Мұстафа Өзтүрік Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі депутаттығына өз кандидатурасын ұсынады [8,1 бет]. 1995 жылдың 22 қаңтарында өтетін Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі депутатын сайлау күніне орай шығарылған «Еңбекші қазақ» газетінде депутаттыққа кандидаттардың тізімі мен олардың сайлау алды бағдарламалары да қоса берілген екен. Газетте өзге кандидаттармен қатар Мұстафаның сайлау алды бағдарламасының орнына оның сенімді адамдарының (Қ.Нұрбеков, Ю.Галяшин, Б.Бейсекенов, Н.Жүнісбаев) «Мұстафаға дауыс беріңіздер!» деген тақырыппен үндеуі жарияланыпты. Онда Мұстафаның кейбір сөздері де цитатамен берілген. «Мен әлемдік даму мен өз республикамның, халқымның өркендеуі арасындағы өзгешелікті көзбен көріп жүрмін, мені Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің депутаты болуға итермелеген де сол. Батыста, әсіресе Түркия мен Германияда халқымыздың мыңдаған ұлдары өмір сүріп жатыр. Мен солардың жүрегіндегі арман-мүдделерін сіздерге жеткізуші елші болсам деймін. Ал, парламентке мүше бола қалған жағдайда ең әуелі, қарапайым халықтың жоғын жоқтап, мұңын мұңдаймын. Өйткені, мен сол бір аласапыран жылдары адасып кеткен қазақтың бір жапырақ ұлымын. Енді, кіндігімді туған жеріме байладым!» [9,3 бет].

Жолдастарымның бірнешеуі Анкарада мемлекеттік органдарға қызметке кірді, қалғандары да ірі жеке фирмаларда кәсіп тұтынды. Ал мен болсам, 1978 жылдың жазында Германияның Мюнхен қаласындағы «Азаттық Радиосының» Қазақ бөлімінде қызметімді бастадым.

Азаттық Радиосы, мен үшін расында да бір академия, ірі зерттеу орталығы еді. Түрлі салада жетіскен мамандар, бейтараптылықты, объективтілікті принцип тұтынған аға журналисттер, радио журнализмнің дикторы, режиссер іспетті мамандары бар еді. Өзекті тақырыпта зерттелінген, талданылған мақала-материалдар дайындалып, алдымызда тұратын-ды. Менің қазақ редакциясында жетісіп тәрбиеленуімде, бөлім бастығы Жәкен Бабіш (Қызылорданың Қармақшы ауданынан), көмекшісі Абдулла Дүсіпұлы (Шығыс Қазақстанның Катон Қарағай ауданынан) және 1960-шы жылдардың аяғы мен 1970-шы жылдардың басында Түркиядан барған, сондай-ақ, ол кездегі редакция бастығы Дәулет Кереи Тағберлі (қазақстандық) жағынан жетістірілген Талғат Кочйгіт, Хасен Оралтай және Мұхабай Енгін ағайлардың еңбектері зор болды. Әрдайым оларға алғысым мен ризалығымды білдіремін.

Солдан оңға: Нұркемал Пынар, Хасен Оралтай, Талат Кочйгіт, Абдулуахан Қара, Алихан Жаналтай

1953 жылы құрылған «Азаттық Радиосында» Орта Азия халықтары өкілдерінен құралған «Түркістан Редакциясына» «Асан Қайғы» атымен танылған, қазақ зиялысы Мәулекеш Қайбалдың басшылық етіп, 6 жылдай тынбай ірі еңбектер сіңірді. Одан соң 1960-шы жылдардың аяғына дейін Уәли Зүннүн (негізгі аты Абдұлла Төлаған, кезінде «Қызыл Өзбекістан» газетінде істеген) атындағы Өзбек зиялысы жағынан басқарылған Түркістан редакциясы, «Түркістан-1», «Түркістан-2» және «Түркістан-3» деп, үшке бөлінді. Қазақ және қырғыздардан құралған «Түркістан-3» бөлімін, Д.Тағберлі мен оның орынбасары қырғыз - Төлеміш Якүпұлы 1975 жылға дейін басқарды. Сол 1975 жылдың жазында, Еуропаның Қауіпсіздігі мен Интымақтастығы Конференциясы туралы Финляндия астанасы Хелсинкиде қол жетілген келісім шартынан кейін, Радионың саясатында ірі өзгерістер болып, соның нәтижесінде Түркістан редакциялары тарқатылып Қазақ, Қырғыз, Өзбек, Түрікмен және Тәжік болып 5 жеке ұлттық бөлім құрылды.

1972-ші жылға дейін АҚШ-тың Орталық Барлау Агенттігі жағынан қаржыландырылған «Азаттық Радиосы», мұнан соң, дәлірек айтқанда 1974 жылы, ағылшын тілінде қысқаша Бй.Ай.Бй (BIB) деп, аталатын «Board for International Broadcasting», яғни «Халықаралық Хабар тарату Басқармалығының» бақылауына өтеді. Құрама Штаттарының Конгресі жағынан қаржыландырылған бұл басқарма, 1976 жылы екі радио - «Азаттық» пен «Азат Европа» радиоларын біріктіріп, оның құрамына сондай-ақ, 3 Балтық елінің радиохабарларын да енгізеді.

Бұрыңғы Кеңес Одағының құрамындағы республикалар мен Варшава Шартына мүше Шығыс еуропалық елдерге хабар таратқан «Азаттық» және

«Азат Еуропа» радиоларына және қызметкерлеріне қаратылған түрлі шпиондық, қастандық, адам алып қашу, тіпті адам өлтіру сияқты іс-қимылдар, 40 шақты жылдарға созылған қырғи қабақ соғысы кезінде, тынбай үдеумен болды. 21.02.1981 ж. жасалынған бомбалық шабуыл естен шықпас бір оқиға. Бүкіл Мюнхен қаласында естілген түнгі жарылыстың салдарынан төрт радио қызметкері жарақат алып және төңіректегі ғимарат терезелерінің қирауы нәтижесінде, екі қарапайым адам ауыр жараланды. Радио ғимаратына тиген зақым-зарар ірі болды. Екі радионың қауіпсіздік бөлімінің бұрынғы бастығы Ричард Каммингс (Richard Cummings) қырғи қабақ соғысы кезіндегі ондай шпиондық әрекеттер туралы 2007 жылы ірі мақала-материал жариялады. Ағылшынша аты: «The Best Spy Stories of Cold War».

1986 жылы халықаралық көлемде болған 3 қайғылы оқиға, әлі кешегідей көз алдымда.

Біріншісі, 28.01.1986 күні Американың Флорида штатындағы Кеннеди ғарыш айлағынан ұшырылған Челенжер (Challenger) атындағы ғарыштық кеменің 73 секундтан кейін аспанда жарылып апатқа ұшырауы және 7 астронавттың қаза болуы.

Екіншісі, 26.04.1986 күні Украинадағы Чернобыль атом электр бекетінде болған жарылыс пен оның адамзатқа, сондай-ақ, төңірекке тигізген кесірі.

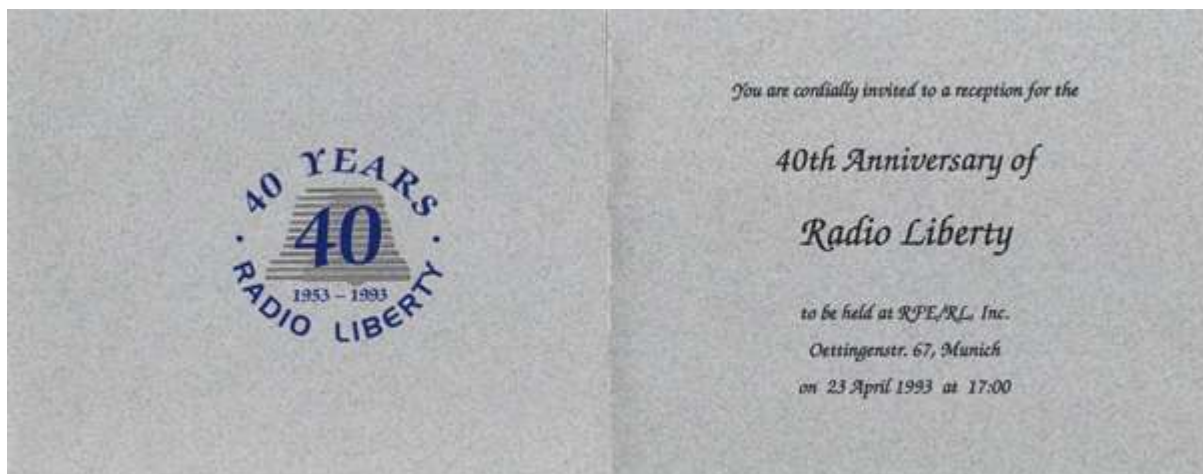
Үшіншісі, бүкіл ісі қазақтар үшін ең маңызды да қайғылысы, Алматыдағы «Желтоқсан-86» көтерілісі еді. Радиомыздың күнделікті бағдарламаларында, Кеңес Одағының ыдырап тарқауына ұйытқы болған қазақ жастарының көтерілісін, сондай-ақ оған түрткі болған себептерді қатаң қадағалап, талдап, бұрмаламай ол туралы жан-жақты мәліметтер беріп отырдық.

1990 жылғы Қазан айында Қазақстанның Кеңес Одағы құрамында егемендігін жариялауы, шетелдердегі қазақтармен бірге радиодағы біздерді де қатты қуантса да, бірақ біз толық тәуелсіздікке қол жетілуін армандап Аллаға мінәжат еттік. Дерлік бір жылдан кейін, яғни 1991 жылдың тамыз айында Мәскеуде болған төңкерістік әрекеттен соң көптеген советтік республикалар толық тәуелсіздіктерін жариялап жатқанда, Қазақстанның жалтақтап Кремілдің ықпалынан шыға-алмауы, батыс елдеріндегі қазақтарды қатты ашуландырып зығырданын қайнатты. Тіпті олар, Алматыдағы Қазақ Жоғарғы Кеңесі мен үкіметтің батыл қадам жасап, тәуелсіздік жариялау қажеттігі туралы баспасөз арқылы үндеулер де тастады. Құдайға шүкір, ақырында кішіриген Кеңес Одағындағы құбылыстар басқаша беталғаннан соң Қазақстан, 1991 жылдың 16-шы желтоқсанында тәуелсіздігін жариялап, Қызыл империя Одағын барса келмесе жіберді. Сөйтіп, бүкіл қазақ халқының ғасырлар бойы аңсаған арманы шындыққа айналды.

Бұрынғы Совет Одағының президенті Михайл Сергеевич Горбачев жағынан енгізілген “жариялылық және қайта құру” саясаты арқасында Қазақстанда, қазақ халқының басынан кешкен нәубеттердің күн бетіне шыққаны, нақақ айыпталып, өлтірілген және жаппай саяси қуғын-сүргінге

ұшыраған Алаш-Орда Үкіментінің басшылары мен зиялыларының ақталғаны, бұрмаланған қазақ тарихының дұрысталып жазыла бастағаны, тәуелсіздіктен кейін де бұл процесстің одан әрі жалғаса түскені, Ислам дінінің күнсайын күшейіп келе жатқаны, сондай-ақ, мемлекеттік тіл дәрежесін алған – қазақ тілінің дамымай, мешеу қалғаны, бүкіл әлемге белгілі шындық.

«Азаттық Радиосы», міне осы тарихи және ащы шындықтарды “қырғи қабақ соғысы” кезінде “тұншықтыруларға” қарамастан, өз тыңдармандарына жеткізіп, білдіріп тұруды мақсат етті. Осы себепті, коммунистік қазақ баспасөз беттерінде біз «Азаттық Радиосының» қазақ редакциясы қызметкерлері - “сатқын, опасыз және шпион” ретінде қатаң айыпталумен болдық. Бірақ жасқанбадық, жалықпадық және миссиямыздан да бас тартпадық.

Ал, 1993 жылы «Азаттық Радиосының» құрылуының 40 жылдығы тойланғанда, Кеңес Одағы мен коммунизм жойылғандықтан, тәуелсіздікке қол жетілген бұрынғы советтік республикаларда демократия гүлденіп, адам құқықтары жағдайы да дұрысталып жатқандықтан, Радионы біржолата жабу немесе қысқартып басқа жаққа көшіру туралы Вашингтонда мәселе көтеріліп, талқылаулар жүріп жатқаны хабарланды. Ақырында келесі жылы, радионы Прагаға көшіру жөнінде қарар қабылданды. Бірақ біз қазақ бөлімінің қызметкерлері, негізгі миссияның аяқталғанын, тәй-тәйләп келе жатқан Қазақстан Республикасының жалпы саясатын сынап, оған араласудың негізгі принциптерімізге сәйкес келмейтінін ұйғарып, Прагаға бару жөніндегі ұсынысты қабылдамай кері қайтық. Жаңа редакцияға Қазақстаннан таңданылған әріптестеріміз, радио 1995 жылдың жазында Чехияға көшпес алдына, Мюнхенде жұмыстарымызбен таныстырылып, бір қанша ай жаттықтырылды. Сөйтіп біз, жаңа әріптестерімізге сәттілік пен табыс тілеп, ұзақ жылдар бойы жалықпай радиоқабылдағыштарының басында отырып келген тыңдарман қауымымыз бен қоштасып Мюнхенде қала бердік.

Солдан оңға: Талат Кочйгіт, Мұхабай Енгін, Чағатай Кочар (Өзбек), Ясиін Арслан (Азерй), Ануар Ножаоглу (Өзбек)

Балалық кезімнен аңсап армандаған, бүкіл исі қазақтың қарашаңырағы және құбыласы - Қазақстанды көру, Германияға келіп кеткенде танысқан зиялылармен, қоғам қайреткерлерімен, журналистермен, аттарын естіген бірталай азаматтармен, сондай-ақ, кезінде Шығыс Түркістаннан барған жақын ағайын-туысқандарымызпен сәлемдесіп дидарласу үшін, 1992 жылдың жазында жұбайым Шәрипа мен бірге Алматыға бардым. Әлбетте Түркістан қаласында да болып Ахмет Яссауи кесенесін зираттадық.

Жол жөнекей Қазақстаннан сонау Шығыс Түркістан, яғни Шыңжаңға да барып Алтайдағы туыстарымызбен кездесіп таныстық. Әсіресе, 1940 жылдардың аяқшенінде Шыңжаңдағы аралас үкіметте финанс министрі болып қызмет атқарған, бірақ Үрімжідегі коммунистік төңкерістің салдарынан қалың елмен бірге азат дүниеге босар уақытта тұтқындалынып, кейін атылып шәйт етілген атам - Қажы Жанымхан Тілеубайұлының қабырын зираттап, басында Құран оқуымыз, өміріміздегі бұрылыс кезеңдерінің ең ірісі болды. Атап айтқанда, Қазақстан мен Шығыс Түркістанға барған алқашқы сапарларымыз, Шәрипа екеуіміздің ортақ қуанышымыздың шарықтау шегі еді десем, артық болмас.

Әрине, басқа да ортақ қуаныштарымыз баршылық. Біз Шәрипа екеуіміз Өміртай, Құбылай және Абай атты үш ұлды тәрбиелеп өсірдік. Барлығы шетелде жоғары білім алған, үйленген, отбасылы. 2012 жылы да қажылық парымызды орындауымыз қуаныштарымыздың жалғасы.

Адам баласының ой-армандары әлбетте бітіп бермейді. Ендігі көкейкесті мәселелердің бірі- мәдениеті, тілі, діні бөлек еуропалық елдерде туып өскен қазіргі жастар мен болашақ ұрпақты сақтап қалудың амалдарын қарастыру. Бұл туралы құрылған қоғамдар, аянбай еңбектеніп түрлі шаралар қолдануда. Оның бірі, қазақтар өмір сүрген әр қалада жылсайын футбол сайысы мен кіші құрылтайлардың өткізілуі.

Қазақстан Республикасы, тамыры терең биік шынар ағашы болып, саясын бүкіл қазақ халқына түсіріп тұрған, сондай-ақ қарым-қатынастар мен біргестестік үзілмеген шақта, алыс шетелдердегі қазақтардың, әсіресе келешек ұрпақтың жоғалып кетпейтініне кәміл сенемін. Бұл да алдымызда тұрған жаңа миссия немесе арман.

THE WHITE HOUSE
WASHINGTON

October 25, 1994

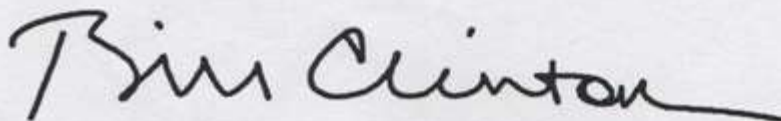
Mr. Alihan Canaltay
Radio Free Europe/Radio Liberty
Munich
GERMANY

Dear Alihan:

On behalf of a grateful nation, I want to thank you for your service as an employee of Radio Free Europe/Radio Liberty. RFE/RL played a crucial role in the development of democratic forces in Eastern Europe and the former Soviet Union, and you contributed to its mission in many valuable ways. The world will feel the impact of your loyal service and your dedication to the cause of freedom for years to come.

Thank you for your outstanding efforts.

Sincerely,

АҚШ президенті Билл Клинтонның «Азат радиосындағы» қызметке байланысты, жазған алғыс хаты.

Хаттың қазақша аудармасы:
АҚ ҰЙ
ВАШИНГТОН

25-ші Қазан 1994

*Алихан Жаналтай мырза,
«Азат Еуропа Радиосы/Азаттық Радиосы»
Мюнхен-ГЕРМАНИЯ*

*Қадірлі Әлихан
«Азат Еуропа» мен «Азаттық радиосының» қызметкері ретінде атқарған
қызметіңіз үшін қайырымды бір ел атынан рахмет айтамын. «Азат
Еуропа» мен «Азаттық радиолары» Шығыс Еуропа мен бұрынғы Совет
Одағында демократиялық күштердің дамуында шешуші рөл атқарды және
сіз оның мақсатына жету ісіне түрлі жақтан құнды үлес қостыңыз. Сіздің
адал қызметіңізбен жағдайды, әлем алдағы жылдар бойы да есте
сақтайды.*

*Тамаша әрекет-істеріңіз үшін рахмет.
Шынайы адалдықпен,*

Билл Клинтон

ТӘУЕЛСІЗДІК ҮНДЕУІ !!!
1991 ТАМЫЗ ТӨҢКЕРІСІ !!!
АТАМЕКЕНІМ ҚАЗАҚСТАН ҮШІН ҚАТТЫ АЛАҢДАДЫМ !!!
ШЕТ ЕЛ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ ШҰҒЫЛ ТӘУЕЛСІЗДІК ЖАРИЯЛАУДЫ ТАЛАП
ЕТКЕН 31.08.1991 КҮНГІ ҮНДЕУІ !!!

Миллиондаған ҚАЗАҚТЫҢ қаның арқалап келмесе кеткен жсауыз да отаршыл Совет одағының күлі көкке ұшып, күйреуіне бірінші АЛЛАНЫҢ қалауы, екінші батыр Ата-Бабалар аруақтарының қолдауымен 1986-шы жылы ұлт-азаттық көтерілісіне шыққан Қазақтың рухты ұл қыздары жол ашты.

Міне осының нәтижесінде 1988 жылдан бастап ең алғашқылар ретінде Балтық жағалауындағы республикалар тәуелсіздіктерін жариялады. Олардан кейін біртіндеп өзгелері де тәуелсіздік жариялап Совет боданынан құтыла бастады.

Бырақ-та Совет одағын қайтадан қалпына келтіруді көздеген күштер Мәскеуде 1991 жылы тамыз айының 19 күні төңкеріс жасап сол кездегі өзінің реформашыл қу басыы Михаил Горбачевті қамауға алды. Бірнеше күн өтпей төңкеріс сәтсіздікке ұшырап керісінше Совет одағының құлауы жылдамдай түсті.

Тағы да төңкеріс болып жатса Совет одағы құрамында бодан ел болып қалып қалудан қорыққан кейбір республикалар асығыс түрде тәуелсіздіктерін жариялап жатты. Өйткені тәуелсіздіктерін жариялап, өзге мемлекеттер тарапынан танылған елдер қалықаралық ережелер бойынша, тағы да төңкеріс болып Совет одағы қайта қалпына келтірілсе де, тәуелсіздіктерін сақтап, құлдықтан құтылып кетер еді.

Ал сәтсіз тамыз төңкерісінен кейін де тәуелсіздіктерін жариялауға асықпай, әртүрлі себептермен тартынып отырған Қазақстан сияқты республикалардың Алла сақтасын сәтті айақталатын келесі бір төңкеріс нәтижесінде тағыда Мәскеудің құлы болып қалулары әбден мүмкін еді.

Сондықтан Атамекен Қазақстанның болашағына қатты алаңдап Азаттық радиосындағы бастығым марқұм Хәсен Оралтай мен орын басары Мухабай Енгін ағаларыммен қалыптасқан кұрделі саяси жағдай туралы сөйлесіп, оларға қарап отырмай Азаттық радиосы қызметкерлері және бүкіл шет елдердегі Қазақтар атынан Қазақстан үкіметіне бір үндеу жасап, осы туындап отырған тарихи мүмкіншілікті қолдан беріп алмай, тез арада тәуелсіздік жариялауды талап етейік деп ұсындым.

Екі азамда бірден мені қолдап, онда өзің үндеуді жазып бұл істі ұйымдастыр деді. Жазған үндеуімді екі бастығым көріп растағаннан кейін ең алдымен радиодағы әріптестерімнің мақұдауларына ұсындым.

Өкінішке орай ішімізден біреуі тәуелсіздік жариялауға қарсы болғанымен өзге ағайындардың барлығы үндеуді қолдады. Одан кейін АҚШ мен бүкіл Европа елдеріндегі және Түркиядағы ағайындармен, олардың түрлі қоғам жетекшілерімен хабарласып жағдайды түсіндірдім. Алла разы болсын барлықтары тәуелсіздік жариялауды талап еткен үндеуімізді мақұдап қолдайтындықтарын білдірді.

Нәтижесінде Нұрсұлтан Назарбаев бастаған Қазақстан республикасы жетекшілерінен шет елдердегі Қазақтар атынан кеш қалмай, шұғыл түрде Атамекен ҚАЗАҚСТАННЫҢ тәуелсіздігін жариялауды талап еткен үндеуімізді тараттым.

Шет елдердегі Қазақтар болып ҚАЗАҚСТАН тәуелсіздігі кешіктірмей тез арада жариялансын деп талап етілген сол үндеуіміз қалықарлық ең маңызды хабар орталықтары тарапынан түгелдей дер кезінде таратылды.

Жоғарыда аталғандай бұл үндеуді, АЛЛА разы болсын, шет елдердегі бүкіл ағайын туыстардың қолдап-қостауымен ұйымдастырдым. Бұған қасиетті ҚАЗАҚ қанды сіз туыстар сияқты, меніңде әттең осы бір тарихи мүмкіншілікті дер кезінде пайдаланалмай атажаудың қолында тағы да құл болып қаларма екеміз деген алаңдаушылық түрткі болған еді.

Менің ойымша үндеуде келтірілген себептерді толықтай аудармасамда, елім жұртым дейтін күллі ҚАЗАҚ баласының көкірегінде орын алған, айтпаса да түсінікті жәйттер деп сенемін.

Дегенмен АЛЛАНЫҢ қалауымен, ҚАЗАҚ баласы Ата-Бабалар ғасырлар бойы аңсаған тәуелсіздікке, ештен кеш жақсы дегендей сәл кешігіп де болса 16.12.1991 күні қол жеткізді.

Өзім үшін ең бір ғажайыбы да бақыттысы АЛЛА тағаланың Атамекен ҚАЗАҚСТАННЫҢ тәуелсіздігін 16.12.1991 күні алғашқы журналист болып Азаттық радиосы арқалы әлемдік деңгейде жариялауды нәсіп етуі болды.

Аталарымыз „ЕЛУ ЖЫЛДА ЕЛ ЖАҢА“ демекші, АЛЛА қаласа қош жүре түзеліп ҚАЗАҚ ЕЛІ алда әлі талай белестерді бағындыратын болады.

ЕЛ АМАН ЖҰРТ ТЫНЫШ БОЛСЫН АҒАЙЫН !!!
ТӘУЕЛСІЗДІГІМІЗДІҢ 30 ЖЫЛДЫҒЫ БАРША ҚАЗАҚ ЕЛІНЕ ҚҰТТЫ БОЛСЫН !!!

Өмірхан Алтын

Пайдаланылған ақпарат көздері

1. Өміржанов Е.Т. ҚазҰУ Хабаршысы. Заң сериясы. №1 (73). 2015 «Мұстафа Өзтүріктің саяси-құқықтық көзқарасындағы ұлтшылдық мәселесі».
2. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0NPKeiRETy8uNr8JJHcW5wzQQWhyfLMV4UvmzTF9rJDbkUiJuFfiXX7gbacwmeU2Cl&i=100023959450485.

References

1. *Umirzhanov E.T. QazYU Habarshysy. Zaң seriyasy. №1 (73). 2015 «Mustafa Oztyriktiң sayasi-qūqyqtyq kōzqarasyndaғы Ұltshyldyq мәselesi».*
 2. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0NPKeiRETy8uNr8JJHcW5wzQQWhyfLMV4UvmzTF9rJDbkUiJuFfiXX7gbacwmeU2Cl&i=100023959450485.
-